

KS. WOJCIECH GUZEWICZ – ELK

DZIAŁALNOŚĆ SPOŁECZNO-GOSPODARCZA AKCJI KATOLICKIEJ W DIECEZJI ŁOMŻYŃSKIEJ W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Początek Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej sięga 1931 roku. Wówczas to bp S. Łukomski powołał do istnienia Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej¹, którego zadania określał Regulamin Diecezjalnej Akcji Katolickiej, dołączony do dekretu erekcyjnego. Biskup powołał jednocześnie władze Instytutu. Asystentem kościelnym został mianowany bp B. Dembek, sekretarzem ks. W. Krajewski, a prezesem Sz. Konarski².

Diecezjalnemu Instytutowi Akcji Katolickiej podlegały Parafialne Akcje Katolickie (PAK), które były jej najmniejszymi komórkami organizacyjnymi. PAK posiadała swój zarząd, do którego wchodził: prezes, wybierany przez proboszcza i zatwierdzany na 3 lata przez DIAK, oraz wybierani przez zarząd spośród jego członków wiceprezes i sekretarz, a także prezesi organizacji przyjętych do Akcji Katolickiej. Nad całością prac PAK czuwał asystent kościelny, mianowany przez ordynariusza. Głównym zadaniem zarządu PAK było kierowanie Akcją Katolicką w parafii, ustalanie budżetu oraz urządzenie w obrębie parafii wspólnych obchodów i manifestacji katolickich³.

Wiążące uchwały w sprawie PAK na terenie diecezji zapadły na kongregacji dziekanów w czerwcu 1931 roku. Podjęto na niej między innymi uchwałę o zorganizowaniu PAK w każdej parafii, co było zgodne ze wskazówkami Kurii Biskupiej, Statutem Konstytucyjnym Akcji Katolickiej oraz Regulaminem Parafialnej Akcji Katolickiej. Zobowiązano też wszystkich proboszczów do wpro-

¹ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Białymstoku (WAPB), Urząd Wojewódzki Białostocki 1920-1939 [1918-1919] (UWB), sygn. 59, Tygodniowe sprawozdania sytuacyjne 1931, k. 164; „Wiadomości Kościele Diecezji Łomżyńskiej” (WKDŁ), 5 (1931) nr 10, s. 298.

² Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (AAP) Naczelny Instytut Akcji Katolickiej (NIAK), sygn. 54, DIAK w Łomży 1931-1935. Pismo bp. B. Dembka do ks. S. Brossa. Łomża 26 XI 1931 roku.

³ *Regulamin Parafialnej Akcji Katolickiej*, WKDŁ 5 (1931) nr 10, s. 302 n.

wadzenia w swoich parafiach męskich i żeńskich oddziałów SMP oraz przeprowadzenia rekolekcji i kursów instruktorskich. Nad całością tej akcji w diecezji czuwać miał DIAK wspólnie z księżmi dziekanami⁴.

W niespełna rok od tych decyzji na terenie diecezji zarejestrowanych było już 117 PAK na 133 parafii (87,9%)⁵. W większości parafii strukturę PAK opierano o oddziały SMP męskiej i żeńskiej⁶. Na przykład w 1933 roku PAK tworzyło 95 oddziałów SMP żeńskiej z 4918 członkiniami, 105 oddziałów SMP męskiej z 3668 członkami, 21 oddziałów SRCh z 481 członkami oraz 1 oddział Katolickiego Związku Polek z 45 członkiniami⁷. Pod koniec okresu międzywojennego na terenie diecezji łomżyńskiej liczba PAK wynosiła 126 (95,4 % ogółu parafii).

Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej zakładał także tworzenie struktur pośrednich pomiędzy DIAK i PAK w postaci Dekanalnej Akcji Katolickiej (DAK). DAK była instytucją pomocniczą DIAK. W diecezji łomżyńskiej DAK zaczęto tworzyć w pierwszej połowie 1935 roku⁸.

Obok instytutów (DIAK, DAK i PAK) w skład Akcji Katolickiej wchodziły, jako jej drugi człon, organizacje (stowarzyszenia). Ukonstytuowały się one w Łomżyńskim dopiero w drugiej połowie 1934 roku jako: Katolickie Stowarzyszenie Mężów (organizacja ta powstała głównie na bazie Katolickiego Związku Robotników Chrześcijańskich), Katolickie Stowarzyszenie Kobiet (z Katolickiego Związku Polek), Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej (powstałe ze Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej – męskiej) oraz Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej (ze Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej – żeńskiej)⁹. Stowarzyszenia te stanowiły zasadniczy trzon organizacyjny Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Tworzyły one związki stanowe na szczeblu krajowym, natomiast w diecezji dzieliły się na okręgi i oddziały parafialne¹⁰. Posiadały też jednolite dla całego kraju statuty i regulaminy, które określały ich zadania, cele, władze i kierownictwo¹¹.

W oddziałach dobrze zorganizowanych i aktywnych tworzone w myśl artykułu 32 Statutu Stowarzyszeń zastępy i sekcje¹². Zastęp był instytucją pomocniczą dla kierownictwa oddziału i miał za zadanie utrzymywać łączność pomiędzy

⁴ WKDŁ, 5(1931) nr 7, s. 187.

⁵ AAP NIAK, sygn. 54, k. 78.

⁶ Por. S. Łukomski, *List pasterski do Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej*, WKDŁ, 7 (1933) nr 11, s. 161-163.

⁷ AAP NIAK, sygn. 54, k. 18n.

⁸ Archiwum Diecezjalne w Łomży (ADŁ), [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezysi i sekretarze generalni Akcji Katolickiej w Diecezji Łomżyńskiej, k. 13.

⁹ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów w Łomży. Pismo z 25 VII 1934 r.; ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Kobiet w Łomży. Pismo z 25 VII 1934 r.

¹⁰ W. Gniazdowski, *Ustrój i organizacja Akcji Katolickiej*, „Ruch Katolicki”, 5 (1935) nr 8, s. 368-369.

¹¹ *Statuty i regulaminy stowarzyszeń Akcji Katolickiej*, Poznań 1934.

¹² *Statut KSMM, KSMŻ, KSM i KSK*, Poznań 1934, art. 32.

członkami stowarzyszenia oraz pogłębiać pracę kulturalno-oświatową i organizacyjną. Ponadto dbał o to, by jego członkowie wykonywali sumiennie swoje zadania, brali udział w spotkaniach i imprezach organizowanych przez oddział stowarzyszenia. Zastępy powoływano na zasadzie podziału terytorialnego i miały one głównie lokalny zasięg działania¹³.

Początkowo w diecezji łomżyńskiej w parafiach wiejskich oddział obejmował przeważnie jedną wioskę, w parafiach miejskich natomiast przedmieście, większą ulicę względnie kilka małych ulic. Pod koniec 1935 roku, z powodu „braku dostatecznej ilości osób przygotowanych do pracy w Akcji Katolickiej” rozpoczęto proces centralizacji zarówno oddziałów wiejskich, jak i miejskich. W miejsce dotychczasowych kilku oddziałów działających na terenie jednej parafii tworzono jeden – ogólnoparafialny – z większą liczbą zastępów¹⁴. Na przykład w 1935 roku KSMM miało 121 oddziałów oraz 201 zastępów, a KSMŻ – 149 oddziałów i 281 zastępów¹⁵. W niecałe dwa lata później – 31 grudnia 1937 roku – w skład KSMM wchodziło 116 oddziałów i 297 zastępów, a KSMŻ 157 oddziałów i 549 zastępów (por. tabela 2).

Tabela 1. Obsada personalna centralnych organów Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w latach 1931-1939

Instytucja	Funkcja	Imię, nazwisko, czas sprawowania urzędu
1	2	3
Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej	dyrektor	ks. J. Rogiński (1935-1939)
	asystent diecezjalny	bp B. Dembek (1931-1937), bp T. Zakrzewski (1938-1939)
	prezes	Sz. Konarski (1931-1933), J. Szczuka (1933-1939)
	sekretarz	ks. W. Krajewski (1931-1933), ks. J. Wierzbowski (1933), ks. H. Bagiński (1934-1935))
Katolickie Stowarzyszenie Mężów	asystent diecezjalny	ks. E. Walter (1934-1939)
	prezes	A. Skiwski (1934-1939)
	sekretarz	J. Barański (1934-1936), M. Szubra (1937-1939)
Katolickie Stowarzyszenie Kobiet	asystent diecezjalny	bp B. Dembek (1934-1937), bp T. Zakrzewski (1938-1939)
	prezes	B. Kraszewska (1934-1938), M. Selens (1938-1939)
	sekretarz	W. Wilkowska (1934-1937), M. Szubra (1937-1938), Z. Markiewicz (1938), M. Martuzalska (1938-1939)

¹³ *Regulamin zastępu*, „Ruch Katolicki”, 7(1934) nr 11-12, s. 530-532.

¹⁴ AAP KZMM, sygn. 128, Sprawozdanie Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Żeńskiej i Męskiej 1935-1937. Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży za rok 1936 (od 1 stycznia do 31 grudnia); AKDŁ I(1934), nr 2, s. 14.

¹⁵ [Dziesiąte] X sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za rok 1935, Łomża 1936, s. 11.

1	2	3
Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej	asystent diecezjalny	bp B. Dembek (1934-1937), ks. J. Rogiński (1938-1939)
	prezes	R. Biclicki (1934-1939)
	sekretarz	ks. E. Grodzki (1934-1939)
Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej	asystent diecezjalny	bp B. Dembek (1934-1937), ks. J. Rogiński (1938-1939)
	prezes	W. Witkowska (1934-1937), R. Borkowska (1937-1939)
	sekretarz	ks. E. Grodzki (1934-1939)

Źródło: AAP NIAK, sygn. 54, k. 9, 75; ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościoł- ni, prezesi i sekretarze generalni Akcji Katolickiej w Diecezji Łomżyńskiej, k. 114-128, 183-191; ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej, k. 10-12, 34-38, „Akcja Katolicka Diecezji Łomżyńskiej” (AKDL), 1(1934), nr 1, s. 4-7; 4(1937), nr 9, s. 147; WKDL 5(1931), nr 10, s. 295-303; 7(1933), nr 8, s. 126; 12(1938), nr 12, s. 209.

Oddziały stowarzyszeń skupiały katolików czterech stanów: młodzież męską i żeńską, mężczyzn i kobiety. Członkami KSMM i KSMŻ mogli być katolicy w wieku od 14 do 30 roku życia, stanu wolnego, natomiast członkami KSM i KSK wierni od 25 roku życia, żyjący w małżeństwie bądź też stanu wolnego¹⁶. Więcej członków miały stowarzyszenia żeńskie. W 1938 roku do KSK należało 7338 członkiń, a do KSMŻ – 7348 członkiń. W sumie do Akcji Katolickiej w omawia- nym roku należało prawie 26 tys. osób (por. tabela 2).

Tak więc na struktury Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej złożyły się dwie powiązane ze sobą instytucje: instytuty (DIAK, DAK, PAK) i stowarzysze- nia (oddziały stowarzyszeń). Instytuty, zależne od siebie organizacyjnie i ideowo, spełniały zadania administracyjno-koordynujące w działalności stowarzyszeń. Natomiast stowarzyszenia (oddziały) zależały od siebie pod względem admini- stracyjnym i ideowym, ale także pozostawały w ideowej zależności wobec insty- tutów. Oddziały stowarzyszeń wykonywały konkretną pracę apostołską¹⁷.

Tabela 2. Liczebność Stowarzyszeń Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w okre- sie międzywojennym

Rok	KSM		KSK		KSMM		KSMŻ	
	oddziały	członko- wie	oddziały	członko- wie	oddziały	członko- wie	oddziały	członko- wie
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1934	39	3215	24	2541	118	3560	139	5240
1935	70	4799	56	4238	119	3379	129	5992
1936	87	5261	70	6504	117	4546	131	6601

¹⁶ Statut KSMM, KSMŻ, art. 12.

¹⁷ M. Leszczyński, *Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego*, Lublin-Pelplin 1996, s. 109.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
1937	97	6161	78	7338	116	4778	157	7964
1938	99	6500	78	7338	116	4674	129	7348
1939	102	7271	85	7912	111	4682	125	7348

Źródło: ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów, k. 22, M. Pi-rożyński, S. Szczęch, *Rocznik statystyczny Kościoła katolickiego w Polsce. Rok pierwszy 1937*, Lublin 1938, s. 254, 257, 260, 292, 299, 322, 327; AKDŁ, 6 (1939) nr 4, s. 69; „Sprawa Katolicka”, 4 (1938) nr 19, s. 5; 5 (1939) nr 15, s. 4; „Zjednoczenie”, 7 (1939) nr 7-8, s. 125-138; „Kierownik Stowarzyszeń Młodzieży”, 17 (1938) nr 8, s. 202-211; 18 (1939) nr 8, s. 223-230, 248-253; „Ruch Katolicki”, 9 (1939) nr 7, s. 345.

Wśród bogatych form działalności Akcji Katolickiej występowało zaangażowanie w sprawy dotyczące wychowania społeczno-gospodarczego, a nawet zawodowego swych członków. Zgodnie bowiem ze swoim programem chciała ona wykształcić katolickich działaczy społecznych oraz przysposobić, zwłaszcza młodych druhów, do konkretnego zawodu¹⁸. Cel ten starano się osiągnąć poprzez propagowanie oświaty, organizowanie różnego rodzaju kursów, odczytów, referatów na tematy społeczne i gospodarcze, krzewienie kultury rolnej i upowszechnianie nowych metod pracy na roli, tworzenie kółek zawodowych, zakładanie warsztatów chałupniczych, sklepów, spółdzielni produkcyjnych i kas bezprocentowych, a także podejmowanie inicjatyw zmierzających do rozwiązania problemu bezrobocia w organizacji.

Szeroko zakrojoną działalność społeczno-gospodarczą prowadziły stowarzyszenia młodzieżowe Akcji Katolickiej. Przedmiotem ich zainteresowania było głównie rolnictwo, ponieważ zdecydowana większość członków organizacji związana była z rolnictwem i dzięki niemu się utrzymywała. Poza tym stowarzyszenia te miały już pewne osiągnięcia i tradycje na tym polu z okresu działania SMP. Poziom gospodarki rolnej starano się podnieść między innymi poprzez Przysposobienie Rolnicze. Przysposobienie Rolnicze była formą oświaty rolniczej w zespołach młodzieży wiejskiej, przygotowującą w ciągu trzech lat do zawodu bez odrywania od pracy. Warto nadmienić, iż formę takiego kształcenia popierały władze rządowe i samorządowe, a zwłaszcza Ministerstwo Rolnictwa, które łożyło na tego typu działalność znaczne sumy pieniędzy¹⁹.

W ramach Przysposobienia Rolniczego duży nacisk kładziono na organizowanie różnego rodzaju konkursów. Miały one na celu wyłonienie spośród członków stowarzyszeń najlepszych rolników. Równocześnie stanowiły doskonałą propagandę kultury rolnej. Obok konkursów ogólnopolskich, wojewódzkich i powiatowych, w których oddziały KSMM i KSMŻ współzawodniczyły z inny-

¹⁸ Leszczyński, *Akcja Katolicka*, s. 217-218; *Akcja Katolicka a akcja społeczna*, „Ruch Katolicki”, 3(1933), nr 6, s. 244-245; F. Marlewski, *Akcja Katolicka w służbie wychowania społecznego*, „Ruch Katolicki”, 8(1938), nr 6, s. 348-355.

¹⁹ J. Leżeński, *Wieś o sobie. Dziś i jutro wsi polskiej w pryzmacie ankiet KSMM i KSMŻ*, Poznań 1938, s. 9.

mi organizacjami młodzieżowymi, urządzano międzystowarzyszeniowe konkursy rolnicze, takie jak: uprawy kukurydzy, marchwi, ziemniaków, lnu, buraków pastewnych, ziół leczniczych, kwiatów ozdobnych, hodowli trzody chlewnej i bydła²⁰. Konkursy te cieszyły się dużą popularnością wśród młodzieży. Na przykład w 1938 roku zgłosiło się do nich w KSMM 539 członków z 65 zespołów²¹, a w KSMŻ 445 członkiń z 45 zespołów²². Wpływ na popularyzację i organizowanie tych konkursów miało niewątpliwie Ministerstwo Rolnictwa, które udzielało poszczególnym stowarzyszeniom subwencji, a także pomagało w znalezieniu odpowiednich instruktorów. W 1936 roku stowarzyszenia młodzieżowe Akcji Katolickiej na terenie diecezji łomżyńskiej otrzymały dwóch instruktorów: F. Wojnę i J. Aszoffa. Głównym ich zadaniem było prowadzenie kursów rolniczych dla młodzieży, udzielanie fachowych porad na tematy rolnictwa oraz organizowanie pokazów poletek doświadczalnych i pomaganie w urządzaniu wystaw płodów rolnych²³.

Tabela 3. Formy i środki zaangażowania społeczno-gospodarczego KSMM w diecezji łomżyńskiej w latach 1934, 1936, 1938 (dane niekompletne)

Formy i środki zaangażowania	KSMM		
	1934	1936	1938
Biura Pośrednictwa Pracy	b. d.	2	4
Kółko oszczędnościowe (liczba członków)	16	43	141
Kółko pszczelarskie (liczba członków)	6	11	12
Kółko sadownicze (liczba członków)	–	–	7
Kursy zawodowe (liczba członków)			
rzemiosła	14	27	41
inne (gazowy, higieny, ratownictwa itd.)	–	155	22
Liczba członków ze stopniem sprawności rolniczej			
I stopnia	74	187	283
II stopnia	–	89	235
III stopnia	–	28	45
Liczba zespołów urządzających pokazy rolniczych	8	15	19
Liczba zespołów przysposobienia rolniczego	22	43	65
Przedsiębiorstwa	–	–	1

Źródło: AAP KZMM, sygn. 377, KSMM w Łomży – Sprawozdania. Sprawozdanie z działalności Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży za rok 1934; AAP KZMM, sygn. 118, Sprawozdanie Związków i Statystyki SMP 1929-1934. Statystyka KSMM w Łomży z 1934 roku; AAP KZMM, sygn. 127, Statystyki KSMM i KSMŻ 1935-1939. Wyniki statystyczne Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży za rok 1936; [Trzynaste] XIII sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży, s. 12.

²⁰ AKDŁ 3(1936), nr 5, s. 102-104.

²¹ [Trzynaste] XII Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży za rok 1938, Łomża 1939, s. 12.

²² Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za 1938 r., Łomża 1939, s. 12.

²³ AKDŁ 3(1936), nr 5, s. 103.

Pewnym wskaźnikiem osiągnięć w dziedzinie rolnictwa były uzyskiwane stopnie sprawności rolniczej. Na przykład w 1938 roku w KSMM pierwszy stopień sprawności rolniczej posiadało 283 druhów, drugi – 235, a trzeci (najwyższy) – 45, natomiast w KSMŻ odpowiednio: 535, 270 i 59 druhen (zob. tabela 3 i 4). Wyniki pracy w systemie Przystosowania Rolniczego byłyby znacznie wyższe, gdyby oddziały stowarzyszeń dysponowały większą liczbą instruktorów i odpowiednią bazą materialną. Tymczasem wiele oddziałów borykało się ze znalezieniem odpowiedniego poletka (spełniającego normy konkursu), opłaceniem kosztów nawozów czy wypożyczeniem maszyn rolniczych²⁴.

Tabela 4. Formy i środki zaangażowania społeczno-gospodarczego KSMŻ w diecezji łomżyńskiej w latach 1934, 1936, 1938 (dane niepełne)

Formy zaangażowania	KSMŻ		
	1934	1936	1938
Biura Pośrednictwa Pracy	b. d.	1	2
Kółka oszczędnościowe (liczba członków)	b. d.	24	118
Kursy zawodowe (liczba członków):			
rzemiosła	-	5	8
gospodarstwa domowego	115	167	291
robót kobiecych	166	128	118
kroju	125	244	159
inne	b. d.	101	115
Liczba członków ze stopniem sprawności rolniczej:			
I stopnia	81	335	535
II stopnia	-	45	270
III stopnia	-	38	59

Źródło: AAP KZMM, sygn. 126, Sprawozdania z działalności SMP 1934-1936. Sprawozdanie z działalności Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za rok 1934; AAP KZMM, sygn. 127. Wyniki statystyczne Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za rok 1936; *Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za 1938 r.*, s. 11.

W działalności społeczno-gospodarczej KSMM i KSMŻ dużą uwagę przywiązywano także do praktyki oszczędzania pieniędzy. Na szeroką skalę akcję tę zainicjowała Polska Kasa Oszczędności w Warszawie, która w 1938 roku rzuciła hasło zakładania w stowarzyszeniach młodzieżowych Akcji Katolickiej Związkowych Kas Oszczędnościowych²⁵. Warto podkreślić, iż młodzież aktywnie włączyła się w to przedsięwzięcie, bowiem już pod koniec 1938 roku do kó-

²⁴ AKDŁ 3(1936), nr 10, s. 192nn.

²⁵ Zob. Leszczyński, *Akcja Katolicka*, s. 228.

łek oszczędnościowych, funkcjonujących przy oddziałach KSMM należało 141 członków, natomiast przy oddziałach KSMŻ – 118 członkiń (por. tabela 3 i 4). W sumie na książeczkach oszczędnościowych zgromadzono kwotę ponad 700 złotych²⁶.

Na temat działalności społeczno-gospodarczej i zawodowej KSM niedużo można powiedzieć. Dostępne sprawozdania zawierają informacje bardzo ogólne, nie podając przy tym dokładnych danych liczbowych. Wiadomo tylko, że członkowie niektórych oddziałów KSM podejmowali szereg inicjatyw na tym polu, takich jak: popieranie rodzimej twórczości, drobnego handlu i rzemiosła polskiego, pomoc przy budowie domów katolickich w parafiach, szerzenie zrozumienia spółdzielczości, propagowanie oszczędzania, budowanie kiosków prasy oraz wspieranie katolickich kas bezprocentowych²⁷. Poza tym niektórzy członkowie KSM brali udział w pracach organizacji społecznych i gospodarczych. W 1937 roku np. do Chrześcijańskich Związków Zawodowych należało 90 członków, a do kółek rolniczych – 929. Nadto w samorządach i administracji państwowej pracowało 108 członków, w opiece i dozorach szkolnych – 227, a w innych instytucjach gospodarczych – 311²⁸.

Działalność społeczno-gospodarczą w parafii podejmowały także niektóre oddziały KSK. Była to jednak działalność bardzo słaba, zwłaszcza w porównaniu z KSM czy stowarzyszeniami młodzieżowymi Akcji Katolickiej. Wprawdzie w 1935 roku w 14 oddziałach KSK (na 56 oddziałów) istniały koła przysposobienia rolniczego i gospodarstwa domowego²⁹, jednak niewiele można powiedzieć na temat ich funkcjonowania. Wiadomo tylko, że niektóre z kół urządziły kursy gospodarstwa domowego, trykotarstwa, higieny, kroju i szycia itp. Inne zaś organizowały wystawy prac rękodzielniczych oraz kwiatów i drzewek ozdobnych³⁰.

Na szczególną uwagę zasługuje wystawa prac kobiecych, która odbyła się we wrześniu 1935 roku w Łomży i miała charakter ogólnodiecezjalny. Zgromadzonych zostało ponad 700 eksponatów pochodzących z 78 oddziałów KSK. Najwięcej, bo aż prawie połowę wszystkiego, dostarczyły oddziały z Łomży, Suwałk, Szumowa, Ostrowi Mazowieckiej i Porytego. W większości były to przedmioty charakterystyczne dla żeńskiego rękodziela ludowego tych terenów. Biennale otworzył nuncjusz apostolski w Polsce kard. F. Marmaggi wraz

²⁶ [Trzynaste] XIII sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży, s. 12; Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za 1938 r., s. 11.

²⁷ AAP KZMM, sygn. 407, Katolicki Związek Mężów 1934-1939. Sprawozdanie z działalności Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Łomży za rok 1935; ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów w Łomży. Program pracy na rok 1938/1939 dla Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Łomży.

²⁸ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów w Łomży. Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Łomży za rok 1937.

²⁹ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Kobiet w Łomży. Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet w Łomży za rok 1936.

³⁰ „Zjednoczenie”, 7 (1939) nr 7-8, s. 125-138; AKDŁ, 3 (1936) nr 10, s. 194.

z bp. H. Przeździeckim, bp. S. Łukomskim i bp. B. Dembkiem³¹. Wśród ekspozycji zgłoszonych do konkursu pierwsze miejsce zajęła praca M. Czarnieckiej z Łomży. Drużynowo największą liczbę punktów przyznano oddziałom z Łomży, Puchał i Porytego. Całość ekspozycji obejrzało około dwóch tysięcy osób, w tym spora grupa gości z całej Polski³².

Członkowie Akcji Katolickiej przywiązywali dużą uwagę do rozwoju i prowadzenia różnych form spółdzielczości. Popieranie tej gałęzi gospodarki nie było przypadkowe. Handel na omawianych terenach zdominowany był przez silnych ekonomicznie Żydów. Udział Polaków na tym odcinku pracy był niewielki³³. Członkowie Akcji Katolickiej postawili sobie za cel rozwój placówek handlowych, aby przez to zwiększyć spółdzielcze wpływy polskie w tej dziedzinie gospodarki oraz wyjść naprzeciw potrzebom ekonomicznym biedniejszych Polaków³⁴. Akcja spolszczania handlu nabrała większego tempa po ogłoszeniu przez Episkopat Polski w 1937 roku hasła dla Akcji Katolickiej „Katolickie zasady społeczne”. Przystąpiono wówczas do organizowania szeregu spółdzielni i punktów usługowych. Spośród ogółu placówek handlowych największym zainteresowaniem członków Akcji Katolickiej cieszyły się spółdzielnie typu Stefczyka. Według wspomnień ks. Wincentego Bogackiego „prawie w każdej większej miejscowości w diecezji znajdowała się taka spółdzielnia, którą z reguły obsługiwali członkowie Akcji Katolickiej”³⁵. Nadto organizowano w oddziałach spotkania z ludźmi trudniącymi się spółdzielczością, wygłaszano referaty na tematy związane z prowadzeniem handlu. Odbywały się także liczne kursy zawodowe. Poza tym kierownictwo Akcji Katolickiej wielokrotnie zamieszczało na łamach organu prasowego organizacji informacje dotyczące spraw społeczno-gospodarczych oraz wzywało do organizowania kupiectwa polskiego i niepopierania handlu żydowskiego³⁶. W jednym z takich wezwań czytamy: „Zdarzają się wypadki, iż katolicy zaopatrują się u innowierców w krzyżyki, medaliki, obrączki ślubne itp. Jest to niegodne katolika. Nie można dopuścić, by przedmioty naszego kultu, które winne być dla nas świętością, miały stać się przedmiotem targu ludzi, którzy często nimi pogardzają. Członkowie Akcji Katolickiej winni zwracać uwagę swoich współbraci – katolików na tę sprawę”³⁷.

Kierownictwo Akcji Katolickiej w działalności społeczno-gospodarczej i zawodowej niezwykle akcentowało oświatę. Członkowie stowarzyszeń Akcji

³¹ Zob. W. Guzewicz, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej w II Rzeczypospolitej*, Lublin 2003, s. 207.

³² AKDŁ, 2 (1935) nr 10, s. 12.

³³ AKDŁ, 3 (1936) nr 11, s. 198-199.

³⁴ Zob. S. Łukomski, *O popieraniu handlu polskiego*, WKDŁ, 9 (1934) nr 4, s. 38.

³⁵ ADE, Akta Osobowe (AO), Akta ks. Wincentego Bogackiego. Wspomnienia, cz. IV [mps], s. 17.

³⁶ Najczęściej informacje te zamieszczano w rubryce *Dział Przystosobienia Rolniczego* i *Dział Gospodarstwa Domowego*.

³⁷ AKDŁ, 3 (1936) nr 7-8, s. 146.

Katolickiej wygłaszali często, zwłaszcza na wsi, referaty o tematyce społecznej i gospodarczej. Na przykład członkinie KSK wygłosiły w 1935 roku 67 referatów dotyczących problemów społecznych i 55 na tematy gospodarcze³⁸. Najwięcej odczytów wygłoszono w latach 1937-1938, tj. w okresie, kiedy Akcja Katolicka realizowała hasło Episkopatu „Katolickie zasady społeczne podstawą socjalnej przebudowy świata”. W 1937 roku członkowie KSM wygłosili 372 referaty na temat hasła i 188 referatów na tematy gospodarcze³⁹, a członkinie KSK – 163 referaty na temat hasła i 61 referatów na tematy gospodarcze⁴⁰.

W celu zapoznania wiernych z zasadami nauki społecznej i podstawowymi normami etyki ewangelicznej w odniesieniu do życia społecznego, DIAK wespół z PAK organizowały w wielu punktach diecezji tzw. „Dni Społeczne”⁴¹. Na przykład w 1938 roku takie dni urządzono w Augustowie, Ostrowi Mazowieckiej, Ostrołęce, Suwałkach i Wysokiem Mazowieckiem. Na ich przebieg składały się uroczyste nabożeństwa oraz cykl wykładów: „Katolicka myśl społeczna”, „Własność prywatna główną podstawą katolickiego ustroju społecznego”, „Odpowiedzialność inteligencji za swe środowisko pod względem intelektualnym i moralnym” oraz „Zakres i zadania własności prywatnej w katolickim ustroju społecznym”. Prelegentami byli ks. J. Rogiński, W. Bienkowski, P. Knechtel oraz J. Szczuka. W każdym ze spotkań udział brało około 300 osób⁴².

Tabela 5. Członkowie bezrobotni w KSM, KSK, KSMM i KSMŻ diecezji łomżyńskiej w 1935 i 1938 roku⁴³

Stowarzyszenie	Rok					
	1935			1938		
	Ogólna liczba członków	Bezrobotni		Ogólna liczba członków	Bezrobotni	
liczba		procent	liczba		procent	
KSK	4238	135	3,1	7338	276	3,7
KSM	4799	127	2,7	6500	159	2,4
KSMŻ	5992	291	4,8	7348	561	7,6
KSMM	3379	119	3,5	4674	443	9,4
Razem	18408	668	3,6	25860	1438	5,6

Źródło: ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów w Łomży. Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Łomży za rok 1935; [Dziesiąte] X Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży

³⁸ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Kobiet w Łomży. Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet w Łomży za rok 1935.

³⁹ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów w Łomży. Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Mężów w Łomży za rok 1937.

⁴⁰ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Kobiet w Łomży. Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet w Łomży za rok 1937.

⁴¹ „Sprawa Katolicka”, 4 (1938) nr 43, s. 2n.

⁴² AKDŁ, 5 (1938) nr 7-8, s. 128.

⁴³ Należy pamiętać, iż dane zawarte w tabeli mają charakter szacunkowy. Źródła podają bo-

Żeńskiej w Łomży za 1935 r., s. 10; [Trzynaste] XIII sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży, s. 9; *Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za 1938 r.*, s. 9; „Zjednoczenie”, 3(1936), nr 6(1938), nr 7-8, s. 121nn.; „Sprawa Katolicka”, 4(1938), nr 19, s. 5n.

Dużo miejsca w działalności społeczno-gospodarczej Akcji Katolickiej poświęcano kwestii bezrobocia. Wpływało to z faktu, iż wielu członków Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej borykało się ze znalezieniem pracy. Tylko w 1938 roku w KSK zarejestrowanych było 276 bezrobotnych na ogólną liczbę 7338 członkiń (3,7%), w KSM – 159 na ogólną liczbę 6500 członków (2,7%), w KSMŻ – 561 na ogólną liczbę 7348 członkiń (7,6%), a w KSMM – 443 bezrobotnych na ogólną liczbę 4674 członków (9,4%). Jak widać z tabeli 5, największe bezrobocie panowało wśród oddziałów KSMM i KSMŻ. W oddziałach młodzieży męskiej co 10 członek stowarzyszenia pozostawał bez pracy, natomiast w żeńskiej co 13. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy była, jak się wydaje, stosunkowo mała liczba osób kończących kursy przysposobienia zawodowego w organizacji⁴⁴. Na przykład w 1938 roku w KSMM kursy sprawności rolniczej ukończyło 12,4 % członków, kursy rzemiosła – 0,8 % i inne – 0,4 %⁴⁵, natomiast w KSMŻ odpowiednio: 11,7 %, 7,8 % i 1,5 %⁴⁶.

Problem bezrobocia w Akcji Katolickiej starano się rozwiązywać między innymi poprzez organizowanie Biur Pośrednictwa Pracy. Zakładano je głównie przy kierownictwach KSMM i KSMŻ oraz w większych oddziałach terenowych. W 1938 roku takie Biura Pośrednictwa Pracy znajdowały się między innymi w Łomży, Ostrołęce, Ostowi Mazowieckiej i Suwałkach⁴⁷. Ich zadaniem było wyszukiwanie ofert pracy dla bezrobotnych członków stowarzyszeń w różnych instytucjach państwowych i zakładach przemysłowych. Z braku materiałów nic więcej nie można dodać na temat ich działalności. Dostępne bowiem dane informują nas bardzo ogólnie, nie podając przy tym dokładnych danych liczbowych. Tylko w jednym sprawozdaniu z działalności KSMŻ za 1938 roku znajdujemy wzmiankę, iż dzięki pośrednictwu biura pracy w Łomży udało się znaleźć pracę

wiem rozbieżne informacje na temat liczby bezrobotnych w KSK, KSM, KSMŻ i KSMM w diecezji łomżyńskiej.

⁴⁴ Związane to było z kolei z wysokimi kosztami takiego kursu. Przykładowo by skorzystać z sześciotygodniowego kursu szycia i kroju, organizowanego dla dziewcząt przez centralę KSMŻ w Łomży w 1935 r., chętne do wzięcia udziału w tym kursie musiały opłacić składkę w wysokości 50 zł. na rzecz instruktorów, koszty utrzymania oraz posiadać własne materiały i urządzenia do szycia. AKDŁ 3(1936), nr 2, s. 39.

⁴⁵ [Trzynaste] XIII sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży, s. 9 nn.

⁴⁶ *Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za 1938 r.*, s. 11.

⁴⁷ AAP KZMM, sygn. 126. Sprawozdanie z działalności Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za rok 1938; AAP KZMM, sygn. 127. Wyniki statystyczne Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży za rok 1938.

20 druhnom. Ponadto kierownictwo stowarzyszenia wysłało do junackich hufców pracy 33 osoby⁴⁸.

Obok działalności Biur Pośrednictwa Pracy niektóre oddziały Akcji Katolickiej w diecezji zakładały niewielkie warsztaty pracy chałupniczej. Były to szwalnie, pralnie, introligatornie, stolarnie, cukiernie, piekarnie itp. Przędowały w tym szczególnie członkinie KSK⁴⁹. Dzięki temu mogły przyczynić się do zmniejszenia skali bezrobocia w swojej organizacji, ale doprawdy trudno ogarnąć i ocenić efekty tych działań w dynamice zmian, na którą składa się liczebny rozrost organizacji oraz niedokładnie rozpoznany skład społeczny nowo przyjmowanych członków. Mogło być tak, że bezrobotni szczególnie chętnie pukali do bram stowarzyszeń Akcji Katolickiej, tu widząc szansę uzyskania pracy. W 1935 roku bezrobotne stanowiły tu 3,1 % ogólnej liczby członkiń stowarzyszenia, a w 1938 roku – 3,7 % (por. tabela 5). Na uwagę zasługuje także inicjatywa KSM. Członkowie tego stowarzyszenia, będący jednocześnie właścicielami zakładów i fabryk, zobowiązali się w miarę możliwości zatrudniać w swoich przedsiębiorstwach współczłonków z organizacji⁵⁰. Nie wiemy, ile osób skorzystało z owej deklaracji. Wydaje się, że była to duża liczba. Świadczyć o tym może między innymi spadający wskaźnik bezrobocia wśród członków tej organizacji – w 1935 roku w KSM bezrobotni stanowili 2,7 % ogólnej liczby członków, a w 1938 roku było ich 2,4 %.

Podsumowując działalność społeczno-gospodarczą Akcji Katolickiej w okresie międzywojennym należy stwierdzić, że była ona bogata w formy i dotyczyła różnych płaszczyzn życia publicznego. Nie znaczy to jednak, że organizacja ta wykorzystwała wszystkie stojące przed nią szanse i odpowiadała wszystkim potrzebom jawiącym się w kręgu jej działania. Niemniej jednak pozostawiła wyraźny ślad swojej działalności. Przyczyniła się między innymi do rozwoju rodzimej przedsiębiorczości, szerzenia zrozumienia spółdzielczości, propagowania oszczędności, podniesienia poziomu gospodarki rolnej itp. W kręgu zainteresowań Akcji Katolickiej była też sprawa bezrobocia. Pogłębiający się kryzys ekonomiczny i związany z tym wzrost bezrobocia starano się zniwelować poprzez tworzenie Biur Pośrednictwa Pracy. Wiele wskazuje na to, że te inicjatywy cieszyły się dużą popularnością i miały poważny wpływ na życie społeczne diecezjan.

⁴⁸ AAP KZMM, sygn. 126. Sprawozdanie z działalności Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za rok 1938; *Sprawozdanie katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za rok 1938*, s. 11.

⁴⁹ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Kobiet w Łomży. Sprawozdanie z działalności KSK w Łomży za rok 1937; W. Guzewicz, *Działalność społeczna duchowieństwa diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym*, „Nasza Przyszłość”, 97 (2002), s. 242-248; AKDŁ, 3 (1936) nr 7-8, s. 140.

⁵⁰ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Katolickie Stowarzyszenie Mężów w Łomży, k. 29.

**DIE SOZIALEN UND WIRTSCHAFTLICHEN AKTIVITÄTEN DER
KATHOLISCHEN AKTION IN DER DIÖZESE ŁOMŻA IN DER ZEIT
DER ZWEITEN REPUBLIK POLEN**

Zusammenfassung

Im vorliegenden Artikel werden die sozialen und wirtschaftlichen Aktivitäten der Katholischen Aktion in der Diözese Łomża während der zwanzigjährigen Zwischenkriegszeit besprochen. Diese Tätigkeit geschah in vielfältiger Form und betraf verschiedene Ebenen des öffentlichen Lebens. Unter anderem trug sie zur Entwicklung eines einheimischen Unternehmertums, zur Verbreitung des Verständnisses für das Genossenschaftswesen, zur Propagierung der Sparsamkeit, zur Hebung des Niveaus der Landwirtschaft u.dgl. bei. Im Interessenbereich der Katholischen Aktion befand sich auch die Frage der Arbeitslosigkeit. Man versuchte, der sich vertiefenden Wirtschaftskrise und der damit verbundenen zunehmenden Arbeitslosigkeit durch Schaffung von Arbeitsvermittlungsbüros abzuwehren. Vieles deutet auch darauf hin, daß sich diese Initiativen großer Popularität erfreuten und einen beträchtlichen Einfluß auf das soziale Leben der Diözese hatten.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich